

# Byske kyrkstad

Riktlinjer och bestämmelser  
för underhåll



Länsstyrelsen  
Västerbotten

# Förord

Byske kyrkstad synliggör en månghundraårig epok av kyrkstadsliv i Övre Norrland. Den har till mycket stor del bevarat sin karaktär från 1870-talet då den kom till.

Kyrkstädernas kulturhistoriska betydelse har under senare tid blivit allt mer uppmärksammas och stora insatser har gjorts för att restaurera och skydda de återstående kyrkstäderna i landet. Kulturvårdsarbetet har bland annat resulterat i att Unesco 1997 utsåg Gammelstads kyrkstad i Luleå till världsarv.

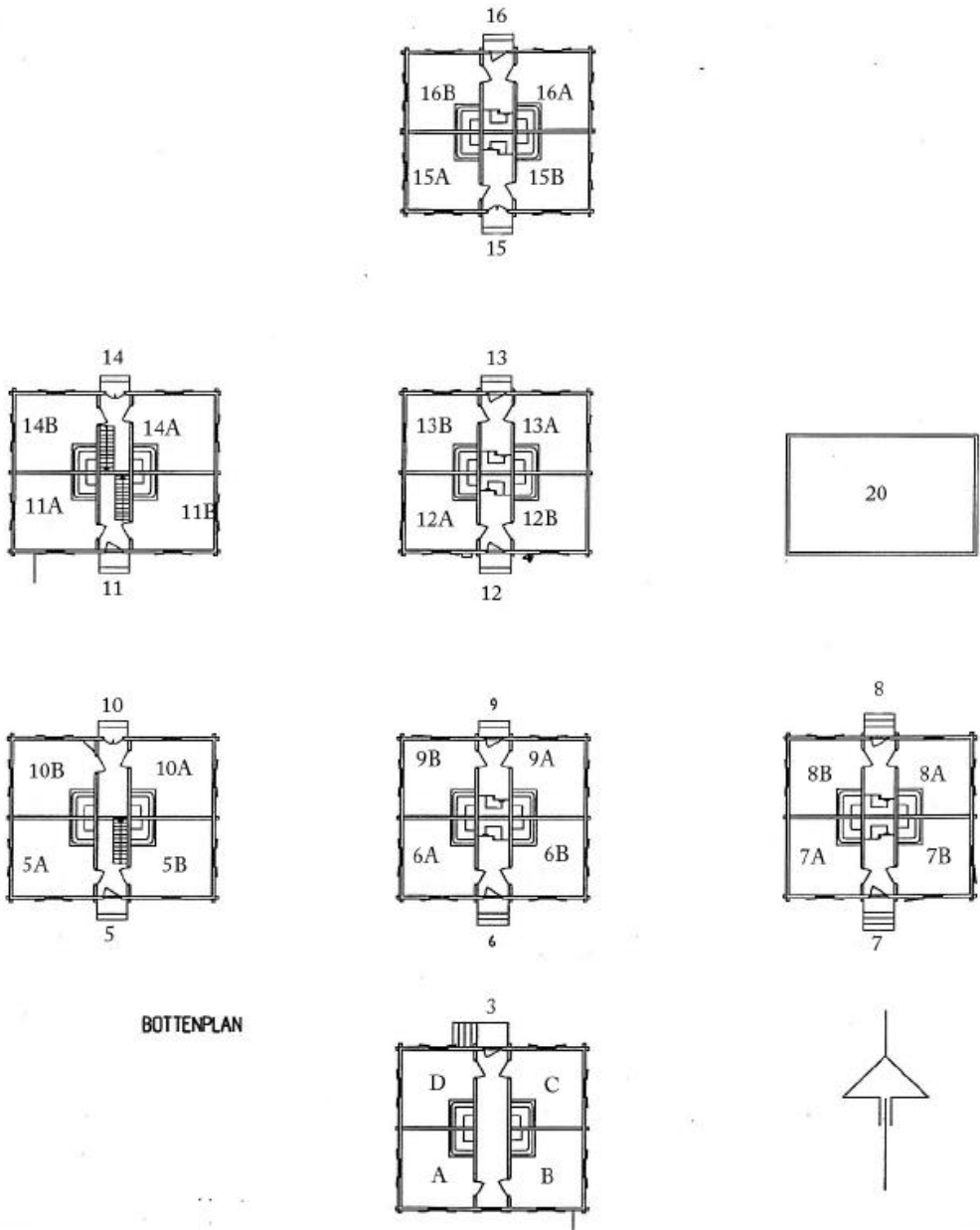
Byske kyrkstad är skyddad som byggnadsminne genom kulturminneslagen. Det är ett nödvändigt och bra skydd. Det kulturhistoriska värdet är så högt att det är av nationell betydelse. Staten har därför övertagit en del av ansvaret och skyddet begränsar ägarnas möjligheter att själva bestämma över husen.

Det bästa skyddet är, trots allt detta, de enskilda ägarnas förståelse och ansvarstagande. En kammarägare har verkligen anledning att känna sig stolt över och se det som en förmån att få äga en kammare i Byske kyrkstad. Det är viktigt att alla hjälps åt att sköta byggnaderna på rätt sätt så att kyrkstaden kan leva vidare i autentiskt skick för kommande generationer!

*Bo Sundin*  
Länsantikvarie

# SITUATIONSPLAN ÖVER BYSKE KYRKSTAD MED NU GÄLLANDE NUMRERING AV KAMRARNA

Planen upprättad av Roland Lundberg



# Innehåll

Byske kyrkstad – socknens centrum .....	4	Fönster .....	14
1800-talets planer och föreskrifter .....	6	Fönsterluckor .....	15
Skyddet .....	7	Entrédörrar .....	16
Byggnadsminnesförklaring .....	8	Farstubroar, trappor och räcken .....	16
Vad får göras utan tillstånd? .....	9	Yttertak, vindskivor och vattbrädor... ..	17
Generella riktlinjer .....	9	Avvattningsanordningar .....	17
Detaljerade anvisningar:		Skorstenar .....	18
Stomme .....	11	Lås och beslag .....	19
Grundläggning och socklar .....	12	Nummerskyltar .....	19
Fasadpaneler .....	12	Mark och växtlighet .....	19
Virkeskvalitet .....	13	Övrigt .....	20
Använd rätt färg .....	13	Mer att läsa .....	20



Kyrkstaden från väster vid 1800-talets slut. Foto: Skellefteå museum.

Underlaget till skriften har utarbetats av Skellefteå museum med slutbearbetning av Länsstyrelsen/kulturmiljö.

Foto: Bo Sundin, Länsstyrelsen Västerbotten, augusti 2008 (där inte annat anges)  
Skisser: Rune Wästerby och Peder Seidegård

Produktion: Länsstyrelsens informationsfunktion. Tryck: Lithoteknik AB, feb 2009

# Byske kyrkstad – socknens centrum

Kyrkstäder förekommer bara i norra Sverige och i mindre omfattning också i Österbotten. Det har funnits ett sjuttio-tal kyrkstäder i Sverige, sexton av dem kan anses bevarade. Som företeelse är de unika, inte bara i landet utan i världen. De finns belagda sedan omkring år 1600. De kvarvarande kyrkstäderna är unika kulturminnen av mycket stort värde.

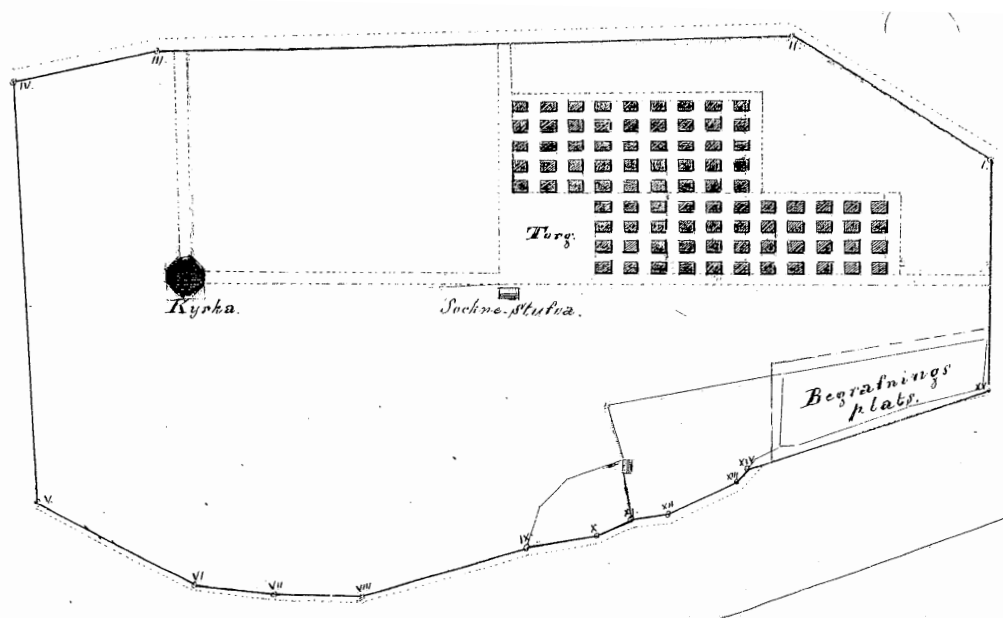
Byske kyrkstad har i hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär, kyrkstugorna är mycket lite förändrade sedan tillkomsten. Delvis har detta sin förklaring i att kyrk-staden är förhållandevis ung, den yngsta bevarade kyrkstaden i Västerbotten, och den har därmed också en egen prägel.

Tillkomsten av Byske kyrkstad hänger samman med att den nordligaste delen av Skellefteå socken avskildes till ett eget pastorat år 1867 och att den nuvarande kyrkan byggdes 1870-1872. Före det till-

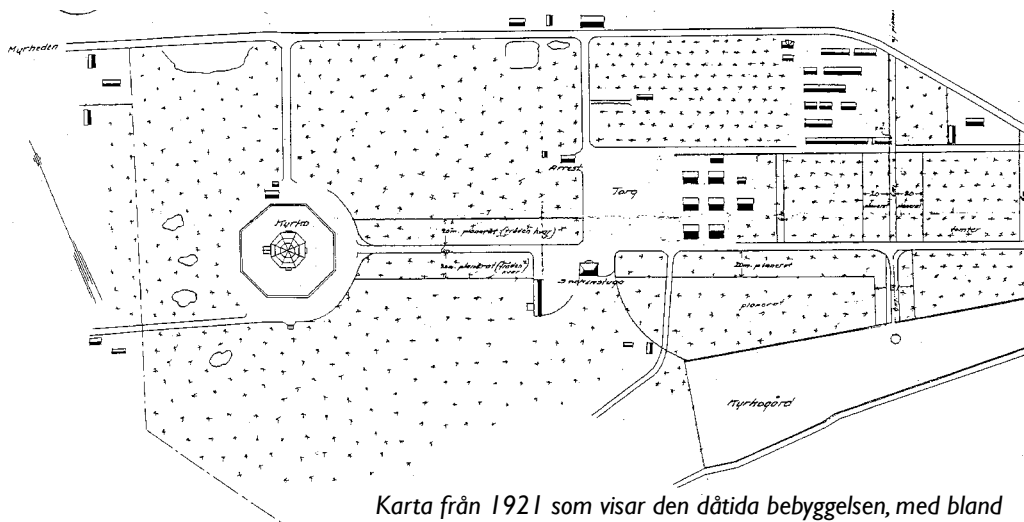
hörde Byskeborna Skellefteå socken och hade sina kyrkstugor i Skellefteå kyrkstad, Bonnstan.

I början av 1870-talet upprättades en plan för Byske kyrkstad med 89 tomter för kyrkstugor utlagda i parallella rader, kyrkstallar för totalt 246 hästar och ett torg i områdets sydvästra del. Kyrk-staden fick dock inte den omfattning som planerats och det byggdes aldrig fler än nio kyrkstugor. Av dessa var fyra i två våningar, fyra i en våning med inredd vind och en kyrkstuga med en våning, en så kallad enkelstuga (Nr 20).

Kyrkstallarna låg nordost om de nuvarande kyrkstugorna och upptog ett område som var ungefär lika stort som det där nuvarande kyrkstugorna ligger. Vid torget inrättades 1876 ett häkte med två celler och ett rum för vakthavande. Huset revs 1932 och ersattes med ett nytt



Översiktsskarta upprättad av Ludvig Zethraus 1870 med kyrkan, sockenstugan, kyrkstaden och begravningsplatsen. Kartan visar kyrkstadens tänkta omfattning. Stallarna är inte inritade på denna karta.



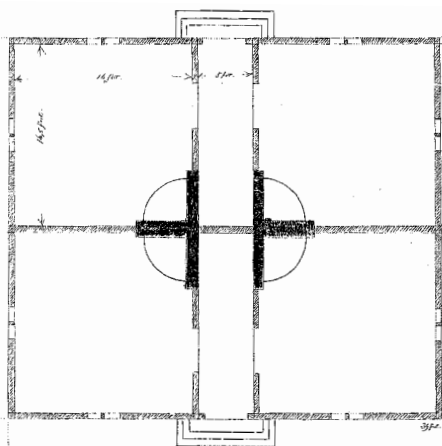
Karta från 1921 som visar den dåtida bebyggelsen, med bland annat arresten och kyrkstillarna.

på samma tomt. Bygget av sockenstugan färdigställdes 1870 på södra sidan av vägen upp mot kyrkan. Sockenstugan har använts för olika kommunala behov, som skollokaler och sanitära lokaler för dem som bodde i kyrkstaden.

De kyrkstugor som är i en våning uppfördes på platsen omkring 1878. De som är i två våningar flyttades från Skellefteå kyrkstad och bör därmed ursprungligen vara byggda strax efter den förödande branden i Bonnstan 1835. De återuppfördes i Byske 1876-1880. Den kyrkstu-

ga som har enkelstuguplan (Nr 20), ska ha uppförts eller flyttats till kyrkstaden någon gång mellan 1910 och 1915.

Kyrkstaden var under en lång tid Byskes sockencentrum. Vid vägen upp till kyrkan uppfördes en rad ståtliga affärshus som vittnar om platsens betydelse. Kyrkstugorna användes under 1900-talet också som övernattningsbostäder för kringboende industriarbetare, för dem som deltog i kommun- och kyrkostämmor och för konfirmationsundervisning m.m.



Plan för en "kyrkobys-stuga" ritad av Ludvig Zethraus på 1870-talet.

Byske kyrkstad började förlora sin betydelse under mellankrigstiden. De marknader som brukade hållas på torget upphörde under slutet av 1920-talet och från 1930-talet berättas att många kyrkstadshus var i dåligt skick. Vid samma tid revs samtliga kyrkstillar och även en av kyrkstugorna har senare rivits. Orsaken till det minskade intresset var bland annat att avståndet till byarna inte var så stort och att nya kommunikationsmöjligheter minskade behovet av övernattningsbostäder. 1984 flyttades "Lars-Nischagården" från Ostvik till torgplatsen vid kyrkstaden och används sedan dess av Byske sockens hembygdsförening.

# 1800-talets planer och föreskrifter

En unik omständighet för Byske kyrkstad är att planeringen och byggandet reglerades så strikt. I början av 1870-talet utarbetades planer och ritningar till byggnaderna av kommissionslantmätaren Ludvig Zethraus. 1875 fastställde Kungl. Befallningshavanden en byggnadsordning, som behandlar allmänna principer som kostnadsfördelning, rättigheter, anvisningar för gator och gränder,

stall, hemlighus, brunnar, brandsäkerhet, men också hur kyrkstugorna skulle byggas. Där står exempelvis att taken skulle "läggas af i orten vanlig spån på brädunderlag".

I november samma år följdes byggnadsordningen av "Föreskrifter för bebyggande af Byske Kyrkostad...". Den ger detaljerade anvisningar för hur tomterna och byggnaderna skulle vara beskaffade:

- 1: Hvarje tomt är 39 fot lång,  $34\frac{1}{2}$  dito bred och bebyggas så att 4 rum, med en från båda långsidorna genomgående 5 fot bred förstuga uppföras, hvarje kammare inknutes 16 fot bred och  $16\frac{1}{2}$  fot lång.
- 2: Husets höjd från stenfoten till och med väggbandet 11 fot.
- 3: Husets höjd från väggbandet till kroppåsen, beräknad från midten af gafelsidan likaledes 11 fot.
- 4: Stenfoten 1 fot ofvan jordbandet der detta är högst.
- 5: Höjd från stenfoten till fensterramen, dennes tjocklek inräknad, 3 fot  $4\frac{1}{2}$  tum.
- 6: Fönstren 3 rutor höga med korsbågar, hvarje ruta 14 tum i fyrkant.
- 7: Fönsterpanel utvändigt 4 tum.
- 8: Gafvelfönster  $\frac{1}{2}$  fot lägre och smalare än de undre
- 9: Förstugudörrarna, utom panel, 4 fot breda,  $6\frac{1}{2}$  fot höga. Höjden räknad från tröskeln, hvilken antagits ligga 1 fot öfver stenfoten. Dörrarna till förstugan göres dubbla.
- 10: Broarna göras med trappsteg från två håll, så att ingången i förstugan blir från två sidor.
- 11: Alla dörrar i förstugan gå inåt rummen.
- 12: Eldstäderna utgå i 2:ne skorstenar i lika höjd af 2 fot från takåsen
- 13: Kring murarna ofvan varmtaken lägges sand eller lera till 2 fots bredd och till förekommande af eldsvåda.
- 14: Utsprånget å taken ska hålla  $2\frac{1}{2}$  fot räknadt rakt mot väggen.
- 15: Alla husen rödmålas utvändigt, förstugudörrar, fönsterpanel och bågar oljemålas hvita.
- 16: Om gamla hus hitflyttas få de plats på någon af bakgatorna så framt de ej ändras i likhet med förstånd.
- 17: Stalltomterna äro 28 fot långa och 26 fot breda och inreds efter bekvämlighet för 4 eller 6 hästar, 9 fot höga till väggbandet och med 9 fots röste.
- 18: Om erhållen plats inte inom ett år är bebyggt förloras tomträten.
- 19: Innan hus bygges eller hitflyttas bör anmälan ske hos undertecknad, som anvisar ledig tomt och åtager sig besörja om tomtbref från Konungens Befallningshafvande.

Byske den 8 Nov. 1875

O. D. Klockhoff

Byggnadsordningen och föreskrifterna från 1875, den brandordning som fastställdes 1880, ordningsstadgan för kyrkstäder i Västerbotten från 1868 samt äldre fotografier är utgångspunkt för de riktlinjer som här presenteras för Byske kyrkstad. De äldre handlingarna visar att man lade stor vikt vid kyrkstadens utseende. Man har strävat efter likhet, rätlinjighet och ordning. Ritningar som finns bevarade visar på influenser från militära anläggningar, men en del av de utsmyckningar som finns på ritningarna – särskilt på stallbyggnaderna – blev tydligen aldrig utförda. Nybyggda hus skulle ligga vid stora gatan och de hus som flyttades hit från Skellefteå kyrkstad skulle ligga vid bakgatorna eftersom de utseendemässigt inte stämde med reglerna för nybyggda hus.

## Skyddet

Byske kyrkstad är skyddad genom kulturminneslagen som byggnadsminne sedan 1986. Det är den starkaste skyddsform byggnader kan ha i Sverige. Kyrkstaden ligger dessutom inom en kulturmiljö av riksintresse och i direkt anslutning till Byske kyrka från 1872. De skyddsbestämmelser som hör till lagskyddet för kyrkstaden omfattar byggnadernas exteriörer och området kring byggnaderna:

”Byggnaderna får inte rivas, flyttas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras. Äldre detaljer i exteriören såsom trappor, dörrar med tillbehör, fönsterluckor, fönsterbågar med glas samt dörr- och fönsterfoder ska bibehållas.

De gamla handlingarna och fotografierna ger en bild av hur kyrkstaden såg ut i äldre tid. Det är denna bild vi ska ha med oss för framtiden. Husen var rödfärgade och fönster, fönsterluckor och dörrar var vitmålade redan under 1800-talet. Kyrkstugorna hade ursprungligen spåntak och dessa fanns kvar åtminstone fram till 1950 då de började ersättas av plåttak. I äldre tid hade husen varken hängrännor eller stuprör, men idag när takmaterialet är ett annat, kan sådana vara nödvändiga. Skorstenarna var av tegel och de förblev oputsade. Ett antal stugor har senare fått skorstenar av betongstenar. Utvändiga panelbeklädnader fanns inte på 1800-talet utan har tillkommit senare.

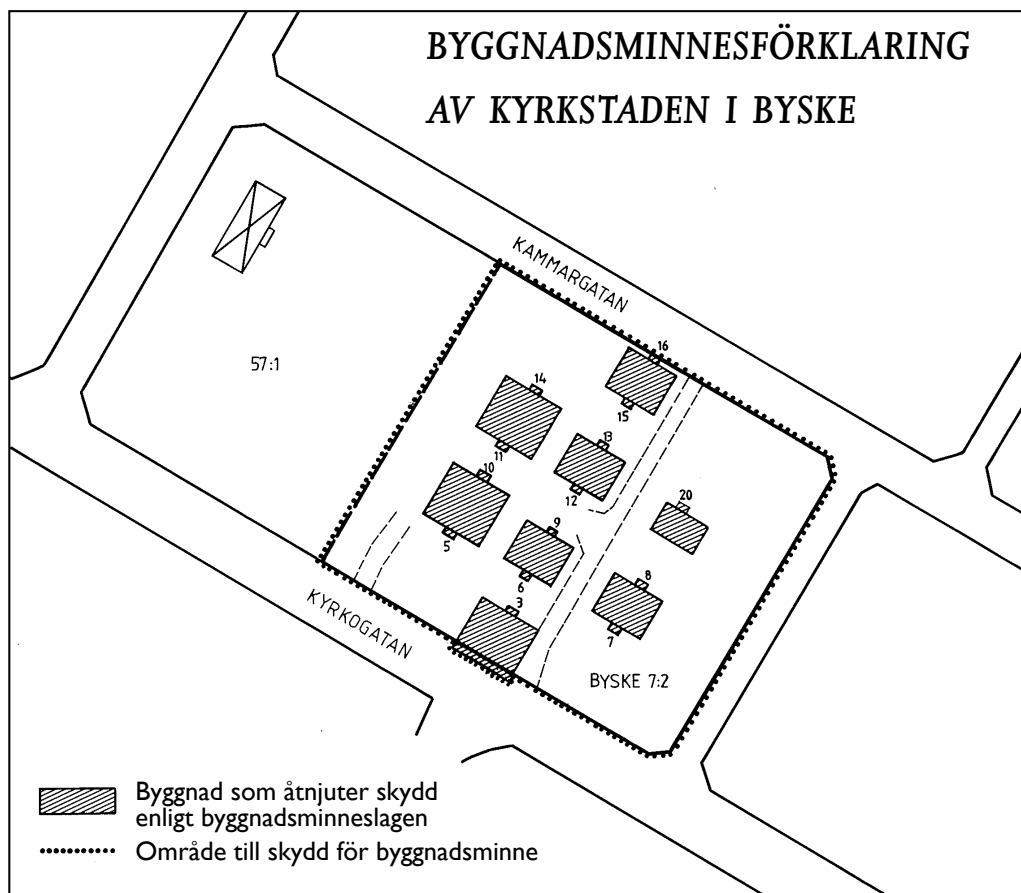
Byggnaderna ska underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten ska utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Endast traditionella material och färger får användas. Samråd ska ske med länsantikvarien på Länsstyrelsen eller med annan som Länsstyrelsen utser.

Det område kring byggnaderna som på bilagda karta avgränsats med prickad linje ska hållas i sådant skick att byggnadernas utseende och karaktär inte förvanskas.”

Även om skyddsbestämmelserna är tydliga, kan de också väcka frågor. Det kan vara svårt att avgöra vad skyddet egentligen omfattar och när Länsstyrelsen ska



## BYGGNADSMINNESFÖRKLARING AV KYRKSTADEN I BYSKE



kontaktas. De riktlinjer som presenteras nedan, förtydligar vad som gäller och ska vara en hjälp för varje ägare att använda och sköta sin kammare på rätt sätt. Byske kyrkstad ska skötas och vidmakthållas utifrån kyrkstadens egna villkor och som en historisk miljö. Allmänhetens och kammarägarnas behov och önskemål kommer i detta fall i andra hand. För frågor som gäller kyrkstaden är Länsstyrelsen beslutande och Skellefteå museum rådgivande.

Lagskyddet, och därmed även riktlinjerna för underhållet, gäller det utvändiga. Det är ändå viktigt att kamrarnas äldre karaktär bevaras även invändigt. Vissa invändiga åtgärder kan till och med vara skadliga för byggnadens framtid. Samråd gärna med Skellefteå museum även när

det gäller invändiga frågor.

Länsstyrelsen har en svår uppgift i att bevaka vad som sker inom kyrkstaden. I dagsläget saknas en kammarägarförening eller liknande, vilket försvårar arbetet med att hålla kyrkstaden i fint skick. Med omkring 50 ägare är det svårt att nå ut med information till alla. Det är viktigt att var och en respekterar skyddsbestämmelserna och riktlinjerna för vård och underhåll. Länsstyrelsens uppgift är bland annat att genom tillsyn se till att reglerna följs. Lagen säger att om en ägare försummar det som åligger honom enligt skyddsföreskrifterna, så får Länsstyrelsen förelägga ägaren att vidta nödvändiga åtgärder. Om föreläggandet inte följs får Länsstyrelsen utföra åtgärderna på ägarens bekostnad.



Kyrkstaden från nordost i augusti 2008.

## Vad får göras utan tillstånd?

*Under förutsättning att anvisningarna i denna skrift följs, får följande arbeten göras utan tillstånd från Länsstyrelsen:*

- Måla fasader
- Måla fönster, fönsterluckor, dörrar med foder
- Reparera fönster och byta skadat fönsterglas
- Reparera eller byta ut fönsterluckor som är skadade
- Reparera och nyttillverka broar
- Behandla broar med så kallad Roslagsmahogny
- Byta ut rostskadad pannplåt på tak

- Byta ut och reparera befintlig fasadpanel som är skadad
- Byta ut och reparera vindskivor
- Byta ut eller reparera hängrännor
- Mura om skorstenskrön och reparera skorstenar
- Montera rökhuvar
- Laga socklar

Allt annat än detta kräver tillstånd från Länsstyrelsen. Det gäller exempelvis ingrepp i husens stommar samt alla andra underhållsåtgärder, ändringar och tillägg. En skriftlig ansökan ska då göras till Länsstyrelsen.

## Generella riktlinjer

Målsättningen är att kyrkstadshusen och kamrarna ska vidmakthållas och successivt återställas efter de riktlinjer som presenteras i denna skrift. Vissa olämpliga byggnadsdelar som tillkommit på senare år bör bytas ut för att återskapa den genuina och sammanhållande karak-

tär som präglat området i äldre tid. Kyrkstaden och byggnaderna ska behålla sin ålderdomliga karaktär. Byggnaderna ska i möjligaste mån överensstämma med det ursprungliga utseendet. Detta betyder att förändrade byggnader på sikt ska återställas.

Byske kyrkstad  
från sydost i  
augusti 2008.



Endast material och byggnadssätt som av lång tradition förekommit i Byske kyrkstad får användas. De angivelser som finns i denna skrift ska följas.

För trävirke gäller att endast virke av hög kvalitet ska användas i kyrkstaden. *Kontakta Skellefteå museum för rekommendation av virkesleverantör.* Vid inköp av virke är det mycket viktigt att tala om vad det ska användas till. Ta med skriften vid inköpet, peka ut anvisningarna om virkeskvalitet för säljaren och tala om att virket ska användas i Byske kyrkstad och till vilken byggnadsdel det gäller. Tryckimpregnerat virke får inte förekomma!

Reparationer och de mindre byggnadsarbeten som finns angivna i denna skrift ska utföras på ett hantverksmässigt fullgott sätt. Vid osäkerhet ska yrkesutbildad arbetskraft anlitas.

Till utvändig målning på fasader får

endast äkta Falu rödfärg användas. Färgen ska penselstrykas.

För utvändig målning på dörrar och fönster med foder, fönsterluckor och vindskivor får endast den gråvita linoljefärg som säljs genom Skellefteå museum användas. Målning får endast utföras på dessa byggnadsdelar och kulörangivelsen måste följas.

Skellefteå museum kan lämna uppgifter om leverantörer av smidesbeslag och andra byggnadsdetaljer samt lämna rekommendationer om erfarna hantverkare. Skellefteå museum kan också lämna byggnadshistoriska och tekniska rekommendationer.

Träd inom området ska vårdas och behållas om de inte är till hinder eller skada för gator och hus. Gatubeläggningen ska vara grus.



## DETALJERADE ANVISNINGAR

### Stomme

Samtliga kyrkstugor i Byske kyrkstad har timrade stommar med utknutar. Timmerstommarna har inte varit klädda med panel och ska i princip inte heller vara det. Kyrkstugorna var ursprungligen målade med röd slamfärg. Samtliga kyrkstugor har dock i senare tid sprutmålats med en olämplig fet rödfärg. Färgens konsistens och målningsmetoden har lett till att färgen flagnat. Framtida underhållsmålning får endast göras med äkta Falu rödfärg som handstryks efter att timret borstats rent.

Knutskallarna tar åt sig mer fukt än väggen i övrigt på grund av att ändträ-

et suger upp fukt lättare. De kan med tiden börja ruttna så att timmerbitar lossnar från dem. Vid enstaka defekter fylls knuten i med klotsar. Den dominerande skadetyper på timmerstommar är annars rötskador vid väggarnas nederkant. Orsaken är vanligen att marknivån stigit och att regnvatten stänker upp på timret. Skador kan förebyggas genom att man gräver undan marken och med hängrännor förhindrar vattenstänk så att väggens nederkant hålls torr.

För att klä in knutar med brädor, sätta upp panel på väggar eller byta timmerstockar, krävs skriftligt tillstånd från Länsstyrelsen.



## Grundläggning och socklar

Grunderna till kyrkstugorna består av natursten som från början varit löst fogade med kalkbruk. Grunderna får inte sättas igen helt, en viss ventilation ska finnas. Lossnade stenar ska sättas tillba-

ka. Vid behov kan de fästas med kalkbruk. Bruket ska vara svagt, annars kan det lätt uppstå skador om grunden rör sig. Cementbruk får inte användas.

## Fasadpaneler

12

De flesta kyrkstugorna i Byske kyrkstad har timmerfasader men några av stugorna är delvis inklädda med panel. Tre typer av paneler förekommer: locklistpanel, lockpanel och så kallad liggande panel på förvandring. Till de två förstnämnda paneltyperna finns det en fotlist längst ner.

Panelinklädnanderna har troligen gjorts till följd av rötskador i timmerstommen

och accepteras därför. Även de panelklädda kyrkstugorna har i senare tid sprutmålats med olämplig fet rödfärg. Färgens konsistens och målningsmetoden har lett till att färgen flagnat. Framtida underhållsmålning får endast göras med äkta Falu rödfärg som handstryks efter att fasaderna borstats rena.

Trä som sitter på en lodrät yta har normalt lång livslängd och en väderbi-

ten yta behöver inte betyda att beständigheten har påverkats i någon större grad. Det vanligaste skadestället på en panel är längst ner och orsakas av förhöjd markyta eller vattenstänk från takdropp. Vid lagning av paneler och fotlister ska hållbart virke av kärnrik furu användas. Panelvirket ska vara ohyvlat och helst av varierande bredd. Fotlisten är ofta utsatt

för fuktpåverkan och går vanligen ganska lätt att byta ut. Är endast enstaka brädor defekta i en stående panel ersätter man bara det som behövs med brädor i samma dimensioner.

Reparationer av mer omfattande skador eller helt utbyte av paneler kräver skriftligt tillstånd från Länsstyrelsen.

## VIRKESKVALITET

Bra och beständigt byggnadsvirke ska vara torrt, rakt, ha få kvistar och ha täta årsringar. När det gäller furu är det viktigt att använda så mycket som möjligt av kärnan, alltså den innersta delen från stocken. Kärnveden, som är rödbrun och mörkare än ytveden, är den del som står emot röta bäst. Gran har ingen tydlig kärna, så där får man mest se till att det är tätvuxet. Granvirke har inte samma hårdhet och beständighet mot röta som furu, men är bättre än ytved från furu. Till vilka byggnadsdelar furu respektive gran ska användas kan du läsa mer om på andra ställen i skriften.

Bra virke ska kännas tungt, dofta friskt och svara med en tydlig, ren klang när man knackar på det.

Virke som uppfyller de här kraven hittar man inte var som helst. Skellefteå museum kan ge rekommendationer om lämpliga virkesleverantörer. Be någon sågverksägare eller brädgårdsarbetare om hjälp för att välja virke. Tala om vilken byggnadsdel virket ska användas till och säg att det ska vara till en kyrkstuga där höga kvalitetskrav gäller. Ta gärna med den här skriften för att visa vad som gäller!



Foto: Rune Wästerby

## ANVÄND RÄTT FÄRG

Endast den linoljefärg som säljs genom Skellefteå museum får användas i Byske kyrkstad. Den är framtagen för att hålla rätt kvalitet och kulör. Det är viktigt att detta respekteras. Både innehållet i färgen och kulören är avgörande för att resultatet ska bli bra, både av historiska och tekniska skäl. Det är mycket svårt att bedöma kvaliteten på de färger som säljs i färghandeln och kulören är inte säkert den rätta. Falu rödfärg kan däremot köpas i färghandeln. Den ska vara försedd med den röda husymbolen som garanterar att den är gjord med pigment från Falu gruva.



I Västerbotten finns **Hålla Hus** – en informationscentral om byggnadsvård. Renoveringsarbeten i Byske

kyrkstad ska utföras efter de anvisningar som lämnas där. Informationen som lämnas i denna skrift är mer generell och inte tillräckligt utförlig för praktiskt renoveringsarbete. På webbplatsen [www.hallahus.se](http://www.hallahus.se) finns information om bland annat fönsterrenoveringar, virkeskvaliteter, färgtyper m.m. Tryckta hantverksblad med samma information finns också att hämta utan kostnad på Skellefteå museum.

## Fönster

Äldre fönster ska bevaras och får inte bytas ut utan skriftligt tillstånd från Länsstyrelsen. Är de enkla, kan de kompletteras med innerbåge under förutsättning att den görs i exakt samma utförande som ytterbågen.

Äldre fönster kan nästan alltid renoveras till fullgott skick. Fönstrens ursprungliga dimensioner, profiler, beslag och originalglas ska behållas vid renoveringar. Äldre glasrutor har stor betydelse för en byggnads karaktär. Fram till 1920-talet blåstes fönsterglas för hand vilket gjorde det något ojämnt och blåsigt. I dag är sådant glas ovanligt och mycket värdefullt. Hela sådana rutor ska därför behållas. Om ett fönsterglas måste bytas ska det helst ersättas av ett gammalt blåst glas. Fråga Skellefteå museum eller ett glasmästeri om sådant glas går att få tag på. Nytt så kallat kulturglas kan användas som andrahandsalternativ. Det säljs genom glasmästerierna och finns i två olika kvaliteter. Ta med det trasiga glaset vid inköp och säg vad det ska användas till för att få rätt kvalitet. *Modernt planglas får inte användas i kyrkstaden.*

Vid renovering av fönster ska anvisningarna som finns på webbplatsen [www.hallahus.se](http://www.hallahus.se) följas (se ruta). Till fönsterbågarna användes förr i tiden det bästa virket som bestod av tätvuxen kärnfuru, vilket ger gamla fönster en näst intill oändlig livslängd under förutsättning att de underhålls. Det är därför sällsynt att virket i gamla fönster är skadat och det lönar sig mer att reparera och behålla de gamla fönstren än att byta ut dem. I kulturhistoriskt värdefulla byggnader är originaldelarna det viktiga och nya fönster uppnår heller aldrig samma kvalitet som de gamla. Bristande målnings- och kittningsunderhåll kan få ytan att se grå och luddig ut. Ett sådant fönster kan dock renoveras till fint skick genom omkittning och ommålning med ren linolfärg. Vid lagning av fönsterbågar ska virke av tätvuxen kärnfrisk fura användas. Kärnan ska vändas utåt. En erfaren fönsterhantverkare bör anlitas för sådana arbeten.

Fönsterfoder har oftast lång livslängd. Om någon del skulle behöva bytas ut ska hyvlad tätvuxen furu i samma dimen-

sioner som de befintliga användas. Fönsterfodren täcks ibland upp till av en snedställd bräda.

Fönstren i kyrkstaden var ursprungligen målade i dåtidens vita linoljefärg. Gråtonad vit linoljefärg är den kulör som bäst motsvarar det som på 1800-talet kallades vitt. Fönsterbågar, utsidan av karmen och fodren ska även fortsättningsvis vara målade så. Målningen utförs i flera tunna strykningar efter ordentlig renskrapning och slipning. Kyrkstugornas fönster målades 1983 med plastfärg vilket är förödande, både för fönstrens utseende och livslängd. Fönster målade med plastfärg ska så fort som möjligt skrapas helt rena och målas om med linoljefärg enligt ovan. Glasen ska kittas med traditionellt linoljekitt. Silikonkitt eller andra syntetiska kitt får inte användas.

*Fönster med gamla blåsta glas är värdefulla idag och ger liv och karaktär i husen. Ibland är dock behovet av omkittning och ommålning stort.*



## Fönsterluckor

Kyrkstädernas hus har nästan alltid haft fönsterluckor som kunde stängas när man inte använde husen. I kyrkstaden har fönsterluckorna ursprungligen varit målade med gråvit linoljefärg och ska så vara även fortsättningsvis. Kyrkstugorna i Byske har fönsterluckor av varierande ålder och utseende. De är viktiga för helhetskaraktären och ska bevaras. Mindre skador får repareras under förutsättning att anvisningarna följs. Är luckan i så dåligt skick att den måste bytas ut krävs

skriftligt tillstånd från Länsstyrelsen. Ruttna delar på fönsterluckor får bytas ut mot nytt hyvlat virke av kärnrik furu i samma dimensioner som befintligt. Gamla beslag ska återanvändas vid renoveringar. Fönsterluckorna ska vara målade med gråtonad vit linoljefärg. Före ommålning renskrapas all löst sittande färg. Luckor som tidigare målats med plastfärg renskrapas helt före ommålning.



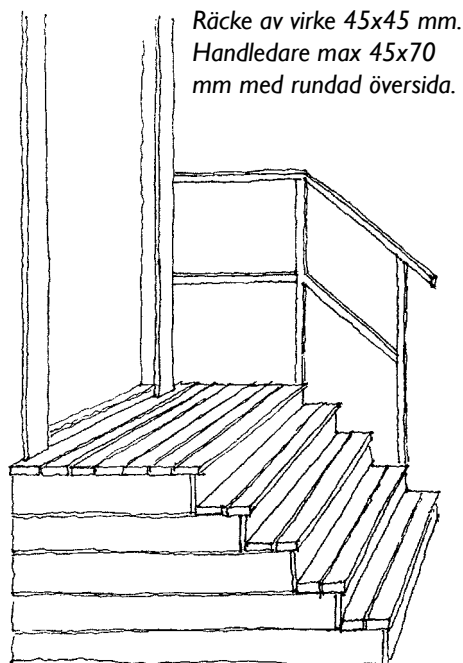
## Entrédörrar

Dörrarna har ursprungligen varit målade med gråtonad vit linoljefärg och ska så vara även fortsättningsvis. Entrédörren är en detalj som betyder mycket för husets utseende och är därför särskilt viktig att bevara. Entrédörrarna i kyrkstaden är antingen uppbyggda av kraftiga brädor eller som spegeldörrar med ram- och fyllningskonstruktion. Några dörrar i kyrkstaden har klätts in med masonite i rutor.

Masoniteinklädnaden kan behållas om den är oskadad.

Vid lagning av entrédörrar i kyrkstaden ska hyvlat virke av tätvuxen kärnrik fura användas. Bättringsmålning av ytterdörrar ska göras med gråtonad vit linoljefärg sedan löst sittande färg skrapats bort. Ytterdörrar som tidigare målats med plastfärg renskrapas helt före ommålning.

## Farstubroar, trappor och räcken



Broarna var ursprungligen enkla, de saknade räcken och var slutna på sidorna och mellan stegen. Om reparationer måste göras ska den utformningen följas. Idag förekommer broar av en rad olika konstruktioner och karaktärer i kyrkstaden. Det är angeläget att på sikt återställa dem till det äldre utförandet. Där räcke måste finnas på grund av bronns höjd ska det vara enkelt och endast ha en överliggare samt eventuellt en horisontell bräda.

Vid reparationer ska virke av tätvuxen kärnfuru användas. Tryckimpregnerat virke eller metallräcken får inte användas i kyrkstaden. De skador som vanligen uppträder på broarna är rötskador nedtill. Vid reparationer är det viktigt att endast skadade delar byts ut. Broarna kan lämnas obehandlade eller behandlas med så kallad Roslagsmahogny bestående av lika delar trätjärä, rå linolja och balsamterpentin.

Broplan och steg av virke 45x120 mm.  
Sättsteg och sidor av 22x175 mm.  
Infästningar utförs med spik.



*Kyrkstaden från väster. Den högra kyrkstugan i en våning är den typ som ritades speciellt för Byske och som bara förekommer här.*

## Yttertak, vindskivor och vattbrädor

Samtliga kyrkstugor i Byske kyrkstad hade ursprungligen spåntak men har idag taktäckning av pannplåt. Spåntak kan numera inte användas av brandsäkerhetsskäl. Plåttaken har aldrig varit målade och ska inte målas. Skador på plåttak består nästan uteslutande av rost orsakad av att smuts och skräp har samlats. Kolla sådana ställen extra noga och borsta rent.

Vid rostangrepp kan roststället stålborstas. Har rosten gått genom plåten kan denna bytas ut mot ny pannplåt. Vindskivor ska vara tillverkade av trä och målade med gråvit linoljefärg. Vattbrädor och takfotsbrädor ska generellt sett inte förekomma i kyrkstaden och får inte nymonteras.

## Avvattningsanordningar

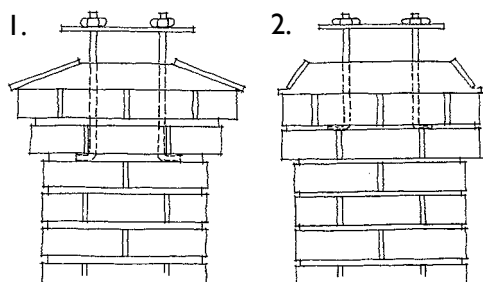
Avvattningsanordningar som hängrännor och stuprör syns inte på äldre bilder från kyrkstaden, men takrännor omnämns i brandordningen från 1880. För byggnadernas livslängd är det motiverat att använda hängrännor. De ska vara utförda av obehandlad galvaniserad plåt i 120 mm:s dimension. Stuprör ska inte använ-

das utan hängrännorna förlängs så att de når 400mm utanför taket. Vid marken bör man försöka avleda regnvattnet så att det inte rinner in mot byggnaden. Hängrännor ska rensas regelbundet så att smuts och skräp inte får vattnet att rinna över och orsaka fukt- och rötskador på fasaderna.

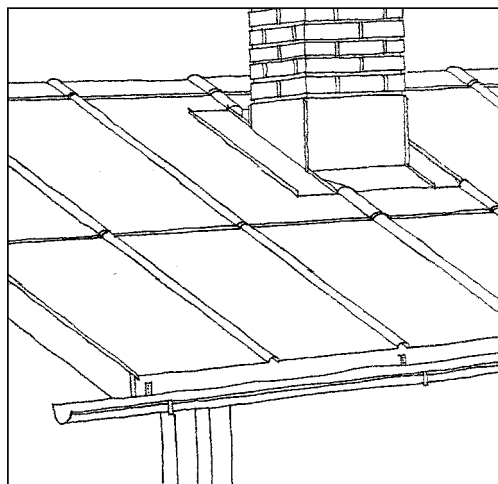
# Skorstenar

Flera av skorstenarna på kyrkstugorna i Byske kyrkstad är avslutade ovanför taken med ett medvetet format krön. Vid ommurning ska krönet återskapas med samma utseende som tidigare. I brandordningen från 1880 står att skorstenarna skulle vara rappade eller åtminstone fogstrukna och att höjden skulle vara två fot (= 0,6 m) från taknocken. De flesta skorstenar rappades dock aldrig och ska därför fortsättningsvis varken vara rappade eller putsade. Endast kyrkstuga nr. 3 har haft putsade skorstenar, där bör putsen behållas.

När skorstenskrön muras om ska om möjligt befintliga tegelstenar användas. Är dessa alltför skadade, använd i första hand begagnade fullgoda tegelstenar av samma format som de ursprungliga och i andra hand nya tegelstenar av samma format. Vissa skorstenar i kyrkstaden är murade av betongstenar. Dessa skorstenar är i dåligt skick och bör muras om ovan tak med vanliga, helst återanvända äldre tegelstenar. Observera att äldre skorstenar alltid är lite ojämnt murade och detta karaktärsdrag ska behållas vid ommur-



*Skorstenskrön i två olika utföranden för kyrkstads-  
husen. Alternativ 1 ska användas för hus med 8  
kammare. Alternativ 2 ska användas för hus med  
4 - 6 kammare. Överbeslagen görs av omålad  
galvaniserad plåt. Rökhuvarna monteras med ving-  
muttrar på rundjärn som gängas i övre änden.*



*Nederbeslag till skorstenar ska vara av omålad galvaniserad plåt. Höjden ska i bakkant motsvara två tegelstenar. Hängrännor ska också göras av omålad galvaniserad plåt och dras ut ca 400 mm utanför taket.*

ning. Se till att vattenpass inte används för mycket!

De flesta skorstenar i kyrkstaden saknar avtäckning upptill samt rökhuvar, medan en del har kompletterats med sådana. För att undvika frostsador kan även övriga skorstenar kompletteras med avtäckning och rökhuvar. Använd omålad galvaniserad plåt enligt skiss. Rökhuvar fanns ursprungligen inte i kyrkstaden, men har stor betydelse för skorstenarnas livslängd. En tekniskt viktig punkt på en skorsten är anslutningen till taket. Brister där är orsaken till många skador. Ett riktigt utformat nederbeslag är viktigt. Det ska göras av omålad galvaniserad plåt (se skiss).

Kammarägare bör själva ta kontakt med sotare för att få skorsten och murstock besiktade. Eventuella anmärkningar och skador som påvisas vid besiktningen åtgärdas efter samråd med Skellefteå museum. Hel ommurning av skorsten ovan tak kräver skriftligt tillstånd från Länsstyrelsen.

# Lås och beslag

Ytterdörrarnas lås är av den gamla typen med nyckelskyltar och dessa ska bevaras. Moderna cylinderlås, inmonterade i dörren, får inte sättas in.

Många av kyrkstadens fönsterbågar, fönsterluckor och ytterdörrar har olika former av smidda järnbeslag men det förekommer även beslag av trä. Äldre beslag ska återanvändas vid reparationer. Vid kompletteringsbehov används beslag

med samma utseende som de befintliga, antingen begagnade eller nytillverkade efter gammal förlaga. Samtliga senare uppsatta förnicklade haspar och spikar bör på sikt ersättas med smidda beslag. Järnbeslag på exempelvis fönsterluckor målas med gråtonad vit linoljefärg. Skellefteå museum kan lämna uppgifter om leverantörer av lämpliga smidda beslag.

# Nummerskyltar

I brandordningen från 1880 föreskrevs att det skulle finnas ett anslag med namnen på delägarna i varje kyrkstuga. Om det någonsin blev så känner vi inte till, men det skulle av flera skäl vara bra om detta kunde bli verklighet!

Vid behov kan nya nummerskyltar göras lika som de befintliga av trä eller plåt. Skyltarna ska vara ca 15 x 15 cm och målade med vit linoljefärg. Bokstäverna Nr och siffror målas svarta.

# Mark och växtlighet

Redan när kyrkstaden anlades var avsikten att träden inom området så långt möjligt skulle vara kvar. Denna princip gäller fortfarande. Många av byggnaderna i kyrkstaden är dock omgivna av träd som står alltför nära husen. Detta innebär att löv och barr samlas på tak och i hängrännor, vilket lätt leder till rostangrepp och i förlängningen läckage. Sly i närheten av byggnaderna kan binda fukt till träfasaderna som då riskerar att rötska-

das. Sly ska därför röjas bort och vissa av de större träden bör fällas för att skydda byggnaderna. Mossa runt grunden är tecken på att det är för fuktigt och att hängrännorna behöver ses över. Marken består av magra öppna gräsytor och vägarna är grusade. Det är viktigt att den karaktären bibehålls. Planteringar och rabatter i anslutning inom kyrkstadsområdet får inte förekomma.

# Övrigt

Alla nytillskott kräver skriftligt tillstånd från Länsstyrelsen. Husfasaderna ska vara rena från sentida tillägg. Flaggor,

flaggfästen, fästen för blomlådor, antenner, solpaneler etc. får inte förekomma i kyrkstaden

## MER ATT LÄSA

Bergling, R: Kyrkstaden i övre Norrland. Umeå 1964.

Bergling, R: Kyrkstäder i Västerbottens län. Årsboken Västerbotten 1955.

Kyrkstaden i Byske 1986. (Otryckt studiecirkelrapport från Vuxenskolan i Skellefteå).  
Kyrkstadsliv. Västerbotten 1/1988.

Våra hus – råd om vård. Västerbotten 3–4/1984.

Westerlund, Ernst (red.): Byske socken, Bidrag till en bygdeskildring. Umeå 1958.



Länsstyrelsen  
Västerbotten

**För mer information, kontakta**

Länsstyrelsen Västerbotten, 901 86 Umeå  
090-10 70 00 • [www.lansstyrelsen.se/vasterbotten](http://www.lansstyrelsen.se/vasterbotten)

Skellefteå museum, Box 146, 931 22 Skellefteå  
090-73 55 18 • [www.skellefteamuseum.se](http://www.skellefteamuseum.se)